

למה לא התחילה התורה בעשרת הדברות

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מס' דבחדש יתרו פרשה ה אנכי – מלוכה לאחר טובה

"אנכי ה' אלהיך" - מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחילת התורה? משלו משל, למה הדבר דומה? לאחד שנכנס במדינה, אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו? מה עשה? בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: הן והן. כך, המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלום, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: הן והן.¹

שיר השירים רבה ב ב – יתעדנו בני שלושה חדשים

תני רבי שמעון בר יוחאי: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מחוליו. אמר לו פדגוג (למלך): ילך בנך לאיסכולי. אמר לו המלך: עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחוליו, אלא יתעדן ויתענג בני בשלושה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי.² כך, בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה, תן להם את התורה.³ אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ אתן להם התורה.⁴ ואימתי? בחדש השלישי.⁵

השגות רמב"ן לספר המצוות מצות לא תעשה ה – מצוות האמונה

והטוב בעיני בזה העניין כולו שנמנה אנכי ה' אלהיך מצווה כמאמר הרב.⁶ ויש לי ראייה בזה מדברי חכמים אמרו במכילתא (יתרו פ' בחדש) מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות מתחילת התורה? משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנכנס למדינה אמר להם אמלוך עליכם...⁷ אמרו לו הן והן. רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שבמעמד

¹ למרות שאין מקשים על המדרש ובפרט אין שואלים על שאלתו הרטורית שהיא מבוא ופתיחה לרעיון שהוא רוצה להגיד, בכל זאת נשאל: מה כוונת השואל? מה ה"הוה אמינא"? שספר התורה יהיה ספר חוקים בלבד, ללא סיפורי האבות וללא יציאת מצרים? או שמא מדובר רק על סדר הדברים. התורה, אומר הדרשן, יכולה הייתה להתחיל במצוות ובחוקים, שהרי זה העיקר, ובהמשך ואגב המצוות להזכיר את החלק הסיפורי, לא לבטלו לחלוטין. אגב "זכר ליציאת מצרים" שמוזכר ומושרש בכל כך הרבה מצוות אפשר לספר את סיפור גלות וגאולת מצרים מירידת יעקב ובניו, אגב מצוות מילה שנצטוו במצרים את אברהם, הגאולה אל הארץ שהובטחה לאבות וכו'. הדעת נוטה לאפשרות השנייה, משום שאנו בספר שמות, לא בספר בראשית (הקורא חושב ודאי כבר על ההשוואה של מדרש זה עם רש"י הפותח את התורה: "לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם"). ראו חלק הנמשל שבמדרש המתחיל במילים: "כך, המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היס וכו' " ממנו נראה שהדרשן אכן מתמקד בספר שמות. ולכן איננו דוחה את החלק הסיפורי רק מציע שהתורה, כשמה כן היא, תפתח במצוות והלכות. אולי כמו שהתינוקות מתחילים ללמוד בספר ויקרא ולא במעשה בראשית (פסיקתא דרב כהנא ו: "בואו טהורים ויתעסקו בטהורים"). כך או כך, מה תשובת הדרשן לשאלתו? שקבלת התורה והאמונה מותנית בטובות שיעשה לנו הקב"ה? שהקב"ה חייב להצדיק את מלכותו עלינו "לקנות אותנו" ורק אח"כ נאמין בו ונקבל עלינו את אלוהותו ומצוותיו?

² איסכולי הוא כמובן בית ספר. ראו הדימוי של הר סיני כבית ספר גם בנסיעת בני ישראל מהר ה', במדבר י לג: "ויסעו מהר ה' דרך שְׁלֹשֶׁת יָמִים וכו' " וכלשון פירוש רמב"ן: "כתינוק הבורח מבית הספר", בדברינו [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשת בהעלותך.

³ אותם המלאכים שאח"כ מתנגדים לנתינת התורה לבשר ודם, ראו מסכת שבת פח ע"ב, וכאן הם מאיצים בקב"ה! או שמא מלאכים אחרים היו? במקומות רבים המלאכים מוצגים כתמונת ראי של המבט האנושי כאנטיתזה לבני האדם.

⁴ איך המדרש מתחמק באלגנטיות מכך שכל אלה ניתנו אחרי תלונות בני ישראל. אולי צריך להוסיף להתעדנות של הן בהן במאכל ומשתנה גם עמידה בניסיונות במדבר. אולי בן המלך והמלך צריכים לחדש את היחסים ביניהם שנעלמו בשעבוד מצרים...⁵

⁵ מדרש זה אפשר שאינו ממין הנושא בו פתחנו ואפשר שכן. הוא אינו מעלה את השאלה שהתורה, או ספר שמות, יתחילו בעשרת הדברות, אלא שניתן לפחות לקצר את הזמן ובעקבותיו אולי גם את החלק הסיפורי של התורה (וספר שמות) ולהגיע בקו ישר וקצר לעיקר. וכמו שהקב"ה אומר למשה בתחילת שליחותו "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" ומה לנו ולכל הסיפורים שברדך? (ראו איך בשירת היס כבר מוזכרת הכניסה לארץ: "תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך וכו'"). הצד השווה בשני המדרשים שראינו עד כה הוא שמסקנתם היא שאי אפשר לקפץ לקפץ מיציאת מצרים מיד למתן תורה. מעין זה מצוי גם בתחילת פרשת בשלח: "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא", ראו דברינו [לא דרך ארץ פלשתים](#) בפרשת בשלח. (אלא ששם מתעוררת בעיה אחרת, איפה מתן תורה בכלל?). אי אפשר לקצר את תהליך הגאולה וגם לא לקצר בסיפור עליו. ועדיין הכל מדובר בספר שמות. ואילו שאלת המכילתא היא רחבה יותר: "מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחילת התורה?"

⁶ בהשגותיו למצוות עשה א של ספר המצוות לרמב"ם היא: "המצווה הראשונה היא הצייו אשר צונו בהאמנת האלוהות" מביא רמב"ן את דברי בעל הלכות גדולות שחולק על הרמב"ם וסבור ש"אנכי ה' אלהיך" איננה מצווה כי: "אין מנין תרי"ג מצוות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא לעשות. אבל האמונה במציאותו... הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות, לא ימנה בחשבונן". רמב"ן מסכים שיש בדעה זו טעם - "יש לו פנים", אבל מציין שדעתו הוא, תבואר בהמשך. והנה היא כאן ובה רמב"ן כדעת הרמב"ם ש"אנכי ה' אלהיך" היא מצווה מכלל רמ"ח מצוות עשה. ומה הראיה שלו?

⁷ כאן מביא רמב"ן את המדרש הראשון בו פתחנו, ראו לעיל. ובהמשך דבריו הוא מביא שם (וכן בהשגותיו למצוות עשה א שהזכרנו בהערה הקודמת) מכילתא נוספת: "משל למלך שנכנס למדינה, אמרו לו עבדי גזר עלינו גזירות, אמר להם לאו, כשתקבלו מלכותי

כולן לפני הר סיני לקבל את התורה, השוו כולן לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה. וקבלת המלכות הזה שקבלו בסיני הוא באמת מדיבור "אנכי".⁸

שיר השירים רבה פרשה א ב (כט) – ספר בראשית הוא ספר הברית

ר' ינאי אמר: לא הייתה התורה צריכה להידרש אלא מהחודש הזה לכם. ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי? בזכות שאמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כ ז). מיד גילה להם.⁹

ר' ברכיה אמר: כתוב: "ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים" (דברים ד יג). "ויגד לכם את בריתו" – את ספר בראשית שהוא תחילת ברייתו של עולם. "אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים" – אלו עשרת הדברות: עשרה למקרא ועשרה לתלמוד.¹⁰

שיר השירים רבה א ה (טז) – תהליך מדורג

ר' אליעזר אומר: משל למלך שהיה לו מרתף של יין. בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו. ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו. כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו. כך, אדם הראשון נצטווה על שבע מצות ... נח נתווסף לו אבר מן החי.¹¹ ... אברהם נצטווה על המילה. יצחק חנכה לשמונה ימים. יעקב על גיד הנשה ... יהודה על היבמה ... ישראל, אכל (על כל) מצוות עשה ומצוות לא תעשה.¹²

אגזור עליכם גזירות, שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי האיך אתם מקיימין? כך אמר המקום לישראל: אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך, אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים. אמרו לו הן, כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי". ראו מדרש זה במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ו על הדיבר השני דווקא: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. למה נאמר? לפי שנאמר: אנכי ה' אלהיך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו: גזור עליהם גזרות. אמר להם: לאו, כשיקבלו את מלכותי, אגזור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל: אנכי ה' אלהיך - לא יהיה לך אלהים אחרים. אמר להם: אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו: כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". גם על מדרש זה מסתמך רמב"ן בנימוקו להכריע כדעת הרמב"ם ("הרב" כלשונו) ש"אנכי ה' אלהיך" היא מצוות עשה. למרות שבקריאה מדוקדקת של המדרש ניתן להבחין בין "אנכי ה' אלהיך" שהוא קבלת המלכות ובין "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" שהיא הגזירה, היינו המצווה, הראשונה. דברי רמב"ן אלה צריכים עיון נוסף, מה גם שהוא עצמו מסכם ואומר: "וקבלת המלכות הזה שקבלו בסיני הוא באמת מדיבור אנכי". אפשר להתפלפל ולומר: אין הכי נמי, רמב"ן סבור שקבלת מלכות ה' שבני ישראל אינה חד-פעמית ואת "אנכי ה' אלהיך" יש לחזור ולקיים יום יום, שאילולי היא אין תוקף לכל המצוות, ולפיכך היא עצמה מצווה (שאחזנו מקיימים בקריאת שמע, שהרי עשרת הדברות הוצאו מנוסח התפילה (ראו דברינו [עשרת הדברות בסיפור](#) בפרשה זו). ניסינו להגן על דברי רמב"ן ועדיין צריכים הם עיון נוסף.

⁸ בסיום דבריו מביא רמב"ן את דברי רבי בגמרא: "השוו כולן בלב אחד לקבל מלכות שמים" ומסיים: "וקבלת המלכות הוא באמת מדיבור אנכי" (ודווקא על זה ניתן להקשות כפי שהערנו לעיל). אך אותנו מעניינת דווקא האסמכתא שלו ממדרש מכילתא "שלנו" וממדרש מכילתא הנוסף שהבאנו בהערה הקודמת שאולי הם הפתרון. מדרשים אלה מראים שיש מהלך מכין לפני עשרת הדברות. יש תהליך שבו העם מכין את עצמו למעמד הר סיני, תהליך שהוא הכרחי בפרט למי שמונה את "אנכי ה' אלהיך" כמצוות עשה. ישנה הכרה ואמונה מבינים: קריעת ים סוף ("ויאמינו העם ובמשה עבדו"), ירידת המן (מצוות במרה שעוד נגיע אליהן) ואפילו הבאר והשלו. לכן לא התחילה התורה בעשרת הדברות. על מנת שכבר הדיבר הראשון יהיה אחד מתרג"ג מצוות. שיהיה למי לצוות ולמי לדבר.

⁹ ממדרש זה לקח רש"י את פתיחתו הידועה לפסוק הראשון בספר בראשית. (תשובת רש"י: "כח מעשיו הגיד לעמו", לקוחה ממדרש בראשית רבה א ב, ועל שילוב מדרשים זה שעשה רש"י הרחבנו לדון בדברינו [רש"י הראשון על התורה](#) בפרשת בראשית). תשובת ר' ינאי היא בזכות שאמרו בני ישראל בקבלת התורה: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" – גילה להם הקב"ה את סיפור (סוד) הבריאה. ואת פרשת החודש, שר' ינאי לא עונה עליה במישרין, יש לקשר עם מתן תורה כמעין קדימון. עיקרה של התורה הוא היותה ספר חוקים ומצוות, באמת ספר שמות הוא ההתחלה, אך בזכות קבלת חוקים ומצוות אלו, נתווסף לתורה ספר בראשית. מה פשר "בונס" זה? והרי ספר בראשית מכיל גם את סיפורי אבות האומה? נשמח לשמוע דעות והארות על רשה זו.

¹⁰ ר' ברכיה מתמקד גם הוא בקשר הישיר של עשרת הדברות ובריאת העולם, אבל מעדיף פסוק מספר דברים ומכתיר את ספר בראשית כספר הברית, עם משחק מילים בין ברית ובריאה (בריתו – ברייתו). בחיבור שתי הדרשות ובאזכור פרשת החודש הטמונה בשאלה ומובלעת בתשובות, נראה שנוצר כאן משולש של: בריאת העולם, פרשת החודש (מצוות שנצטוו במצרים, ראשונות כעם) ומעמד הר סיני (עשרת הדברות). כולם טוענים לכתר "תחילת התורה" והם צבת בצבתיים עשויים. אם נראה את התורה כספר חוקים ומצוות, אזי פרשת החודש קודמת לעשרת הדברות ולאחריה גם מצוות שנצטוו במרה ראו דברינו [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח. אבל בני ישראל לא נעצרו במצוות החודש ובמצוות שנצטוו במרה. הם המשיכו למעמד הר סיני, לעשרת הדברות. ובזכות זה אפשר גם ללכת אחורה לבריתו וברייתו של עולם ולגלות להם את סוד הבריאה. ראו פירוש רמב"ן על בראשית א א כשהוא מתדיין עם רש"י שם: "כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבריאת בראשית בראשית שורש האמונה". (רמב"ן לשיטתו שרק כך אפשר למנות את "אנכי ה' אלהיך" כמצוות עשה, ראו הערותינו לעיל). וההפך, על מנת שתהיה קבלת התורה שלימה יש צורך בהכנות, יש צורך בתהליך הדרגתי, יש צורך בספר בראשית שהוא [ספר הישר](#), ספרם של "ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים" (עבודה זרה כה ע"א).

¹¹ בבראשית רבה טז ו: "שש מצוות" ונח קבל את המצווה השביעית אבר מן החי. ובתנחומא (להלן) לאדם מצווה אחת ולנח עוד שש.
¹² ואם רוצים להמשיך את התהליך המדורג הזה, אפשר להוסיף כמובן את כל המצוות שבפרשת בא: פסח, תפילין, בכורות וכו' (תשע מצוות עשה ואחת עשרה מצוות לא תעשה, ראו ספר החינוך) ומצוות שנצטוו במרה שכבר הזכרנו (ראו מסכת סנהדרין דף נו ע"ב: "עשר מצוות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין ושבת וכיבוד אב") וגם סדר בתי הדין שיעץ יתרו למשה. ואז בא מעמד הר סיני. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [מצוות טרם סיני](#) בפרשת לך לך. לא רק מצד האמונה המקדימה

מדרש תנאים לדברים פרק יז פסוק ג – צייתני, דברתי, לא עלתה על לבי

"אשר לא צייתני ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיהו ט ה). "אשר לא צייתני" – בתורה. "ולא דברתי" – בעשרת הדברות. "ולא עלתה על לבי" – שיקריב אדם את בנו על גבי המזבח.¹³

מסכת יומא דף כח עמוד ב

אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר: "עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמור משמרתיו וגוי" (בראשית כו ה).¹⁴ אמר ליה רב שימי בר חייה לרב: ואימא שבע מצות! – הא איכא נמי מילה. – ואימא שבע מצות ומילה! – אמר ליה: אם כן "מצותי ותורתני" למה לי? אמר רבא ואיתימא רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר: "תורותי" – אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה.¹⁵

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כג: "עקילס הגר שאל את ר' אליעזר, אמר לו הואיל וחביבה היא מילה לפני הקב"ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות? אמר לו: קודם עשרת הדברות ניתנה דכתיב ושמרתם את ברית (שמות יט ה) זו ברית שבת וברית מילה, מטרונית שאלה את רבי יוסי בר רבי חלפתא, אמרה לו אם חביבה מילה לפני הקב"ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות, אמר לה כבר ניתנה וגרך אשר בשעריך זה הגר שהוא משמר את השבת בברית כישראל". ובמקבילה אגדת בראשית (בובר) פרק יז: שאל אגריפס המלך את ר' אליעזר הגדול אמר לו ואם חביבה מילה לפני הקב"ה, למה לא כתובה במתן תורה עם עשרת הדברות ...

מים אחרונים 2: בהמשך לדיון לעיל אם "אנכי ה' אלוהיך" נמנה כאחד מתרי"ג המצוות או לא, עניין מופלא הוא שחז"ל שטבעו את מטבע הלשון תרי"ג מצוות (יבמות סב ע"א, נדרים כה ע"א, מכות כג ע"ב, שבועות כט ע"א, והרבה במדרשים ולא מצאנו בירושלמי), לא טרחו למנותן, ורק הראשונים, כמה מאות שנים אחרי חז"ל, החלו לעסוק במניין המצוות (בעל הלכות גדולות, רס"ג, הרמב"ם ועוד). מדוע? כל היודע דבר אודות עניין זה, אנא יחיש שמועתו הטובה אלינו במהרה.

למצוות, אלא גם במצוות עצמן יש תהליך מדורג. ראו מדרש תנחומא בפרשתנו סימן ג (תנחומא בובר סימן ב): "לריח שמניך טובים - אמר ר' ינאי: ... הראשונים - ריח מצות נתת להם, לאדם נתת מצוה אחת, לנח ולבניו שש מצות. אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שהוא מערה מפי חבית כך אתה מערה עלינו את המצות - שמן תורק שמך". וכן הוא בשיר השירים רבה א כ וראו שם הסיפור על ר' עקיבא: "האבן הזו דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית". וכבר הרחבנו גם בנושא זה בדברינו [חדשים גם ישנים](#) בשיר השירים, שבת המועד פסח.

¹³ מה פשר חלוקה זו ל"תורה", "עשרת הדברות" ו"לא עלתה על לבי". מה הן שלוש קטגוריות אלה? על השתיים הראשונות דרשנו בדברינו [עשרת הדברות בסידור](#) בפרשה זו בשנה האחרת. כללים ועיקרים מול שאר המצוות, להדגיש או לא להדגיש את העיקרים (תרעומת או טענות המינים, ראו שם) – ומקומה של פרשת משפטים הבאה לאחר עשרת הדברות. אבל מה הוא "לא עלתה על לבי"? מה היא קטגוריה נוספת זו? דברים מושכלים ובסיסיים כל כך שהאדם מצופה להבינם מעצמו אפילו עוד לפני המצוות השכליות שבעשרת הדברות! והיכן הם נמצאים? בספר בראשית – בסיפור העקידה! "אל תשלח ירך אל הנער" עוד לפני "לא תרצח"! "כי גרים הייתם בארץ מצרים" לפני "וגרך אשר בשעריך". ספר בראשית וסיפור גלות מצרים לפני עשרת הדברות. ראו במדרש תנאים שם שעניין זה קשור גם לתרגום התורה לתלמי המלך. וכן ראו ילקוט שמעוני תורה פרשת שופטים רמז תתקז.

¹⁴ הקשר הברור והמתבקש הוא עם הפסוק בדברים ז יב תחילת פרשת עקב: "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמְרֶתֶם וְעָשִׂיתֶם אֹתָם". בשני המקורות יש לנו "עקב", "שמע", "שמר". כך גם במדרשים רבים נוספים שמחברים את "עקב" של אברהם באמונה באל אחד ובקיום מצוות בספר בראשית, עם "עקב" של ספר דברים. ספר בראשית מזה וספר דברים מזה וספרים שמות, ויקרא, במדבר בתוך.

¹⁵ לנושא זה שקיימו האבות את התורה הקדשנו דף מיוחד בפרשת תולדות [קיימו האבות את התורה](#) ולא נחזור על הדברים כאן. שם גם דנו אם יש להבין מאמר זה כפשוטו או כרעיון, שהרי לעומתו עומדים כל המקורות (חלקם הבאנו גם בדף זה) של ההתפתחות ההדרגתית של מתן תורה ומצוות. כאן די לנו בעצם הרעיון שהאבות קיימו את התורה. ראו גם דברינו [תפילות אבות תקנום](#) בפרשת וירא. התחלת התורה בעשרת הדברות הייתה מגמדת אם לא מעקרת לגמרי את דמות האבות כסמל ומופת ודווקא לפני מתן תורה.